

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ա.— ՆԵՐՔՈՂԵԱՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱԽՈՐԶԻՆ*

(ԹՐԳՄ. ԹԵՌՓԻՍԷ ԼՈՒՍԱՐ)

Ներանկարյալ ԹԷՌՓԻՍԷ՛՛՛ն ասացեալ Ներքողեան պատմագրա-
բար սուրբ հարն մերոյ եւ Լուսաւորչի, քահանայապետին Քրիս-
տոսի եւ վկայի, մեծին Գրիգորի արքեպիսկոպոսի Հայոց Մեծաց
աշխարհին:

Ի լուսոյն անմատոյց ճառագայթից պայծառացեալ շառաւղաւք, ա-
րեգակն լուսադարդ, որ ի խաւարարորդ արջմաթոյր նրսեմախուսի ազգաց
Հայաստանեաց մինչ առանց լուսոյ հաւատոց չըջէին, դի եւ նորա լինէին խա-
ւարեալք կոտորաշուրթեանն մոլեղութեամբ: Եւ անտի պայծառացեալ լուսով
յարփից ուղղափառութեան՝ ուր նախ պայծառացեալ ծաղկեալ յերկնից արե-
գակն լուսոյն, լուսադարդ ճառագայթիւ: Եւ ի կողմանէ արեւմտից անրնա-
կան սոփորութեամբ լուսաւորեալ զկողմն արեւելից, եւ զաչա մտաց նոցա:
Ուստի սոփորութիւն է լուսաւորել զաչա մարմնոյ ազգի մարդկան, անտի ծա-
ղկեալ առատապէս լուսով. եւ զխաւարս մթոյ, եւ զմէջ կոտորաշուրթեան ի
բոց հալածեալ յըշտեմարանաց սրտից նոցա, ուստի արփիափայլ վարդապե-
տութեամբն իւրով Լուսաւորիչ անուանեալ յորջորջեցաւ, եւ կոչեցաւ Հայաս-
տանեաց աշխարհին, որ եւ ի նորա արփից ճառագայթիցն եհա յաշխարհն
լուսաց, եւ ի մեծ նախադասութիւնն Հոռմայ: Եւ ձեռնադրեցաւ Հայրապետ
առաքինադարդ, առաջին Հայրապետ Հայաստանեաց, առաջին քահանայապե-
տին երկնաւորի, եւ հովիւ երկրաւոր ազգամածին՝ երկնաւոր հոփուապետին
կուսածնին, եւ ի կողմանէ արեւելից նահատակ առաջին՝ նահատակադրին ա-
ռաջնոյ, եւ զինաւոր երկրաւոր՝ թագաւորին երկնաւորի, Մեծն Գրիգորիոս
Հայոց մեծաց մեծ Լուսաւորիչ: Մեծի քահանայապետին մեծ քահանայապետն
կործանիչ բազնացն, եւ ուղիղ առաջնորդ քրմապետաց դաւաչիցն եւ առաջ-
նորդեալ մարդկոցն, որ առաջնորդեցան խաւարս՝ յառաջնորդէ շարեաց,
առաջին մարդոյն:

Սա ծաղկեալ լուսապայծառ արեգակն ի կողմանս արեւելից, առաջին
քահանայապետ եւ խորտակաւք բազնացն, եւ հաստատաւք հիման Սուրբ Ե-
կեղեցեաց: Առաջին զիմամարտին առաջին զինաւոր յաղթող, առաջին պատկա-
ւոր առաջին փշակապետ արքային, ի զիշերարորդիցն՝ լոյս շառաւղա-
ւորդ, ի խաւարելոցն, լուսայապայծառ արեգակն, եւ ի ծաղմանէ արեգակնան
արդարութեան՝ առաջն շարաւղադարդ անծածկելի, առաւատաւոր արուս-
եակն, լուսաբեր առաւատն, արեգակնապայծառ տին, ի տուէ, լուսին պայ-
ծառացեալ զիշերաց հալածաւք, լոյսն պայծառութեան, ճառագայթն մաքրու-
թեան, ազրերն սրբութեան, վրտակն առողջանութեան, զեան պարարտագոյն,
անդատանն արդիւնարուխ, անգն փշակիւղող բոցն, վաստակաւք մշակն,
սերմանողաւք մահաւալն, սրմնախրոյղ երկրագործն, երկնամուխ մանկա-

* Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 89 (= Ա):

ղըն, պարարտ հասկիցն հրնձաւոյն, աւրանաժողով կալն, հեծանոցարարձ յրստակաւոյն, պարարտ արդեանց ժողովոցն, անպրտուղ յարդին կիզողն, եւ երկնային ըշտեմարանաց լցաւոյն, մարմնաւոր տաճարն եւ անմարմնոյն բրնակարանն, աստուածաշէն տունն եւ երրորդութեանն աւթեկանն, Հաւր հաւեկի հայրապետն, Որդւոյ քարոզելոյ նըւիրակն, հոգիակիր վարդապետն, աստուածուսոյց ուսուցիչն, աշակերտաւէր վարժողն, վարդապետաւէր աշակերտն, քանքարաւէր վատահացեալն, աճեցուցանող ծառայն, ի սակաւումն հաւատարմն, ի վերայ բազմաց կացաւոյն, եւ ուրախութեան Տեառն ժառանգաւոյն :

Գրիգորիոս հրեշտակակրան վարքն, աշխարհատե(ա)ց անմարմինն, երկնաւէր մարմինն, երկրարնակ հրեղէնն, երկնարնակ մեղէնն, երկրածին բոցեղէնն, եւ երկնածին հոգեղէնն, երկրաւոր աշակերտն, եւ երկնաւորին հրեշտակն, մարմնապետ հրաձեւն եւ յուսապետ մարմնաւորն, Ջահապետ քահանայն եւ կարմրապետ նահատակն, ղենարանին սպասաւորն եւ արինաների զինաւորն, անարին պատարադին մատուցանողն, եւ արինապետ նահատակն, յերկրի իջեալ պատարադին երկնաւորի՝ յերկինս ելեալ պատարադ երկրաւոր, ղենոյ արքային ղենեալ պաշտանեալն, խաչելոյն յաղթողին խաչարարձ յաղթողն, զառինն անարատ պատարադին՝ անրիժ խոյն պատարադող, կարմրացեալ հանդերձի վարդապետին կարմրածորձ հովիւն :

Ի հաւտից ղենոյն հաւտասիրին (եւ) յոշխարաց տանջեալ հաւտապետն, աւրինատու վարդապետին կանոնադիր աշակերտն, աւրինաց սպառող վարդապետին շնորհապետ նահատակն, ըստուերաց խափանողին ճշմարտակիր քարոզն, Աստուծոյն եւ մարդոյն մարդ եւ հրեշտակ պաշտան(ե)յն, քահանայապետն եւ թագաւորին՝ երկնարնակ քահանայն, եւ ղինաւորն երկրաւորն, մեռեալ եւ անմահին Աստուծոյ՝ մահուանն եւ անմահութեան քարոզողըն, մեռեալ Աստուծոյն նըւիրակն եւ անմահ Աստուածութեան քարոզող հրեշտակն, բարեպաշտութեան խոստովանողն եւ կռապաշտութեան հալածողն, մարմնացեալ Աստուծոյն բողոքողն եւ անմարմին պաշտեցելոյն ներածողն, քահանայարանին զարդն եւ զրաւչիցն ղիմամարտն, զառինն անարին պատարադողն եւ զոհից արինաւոր խափանողն, քահանայապետաց ձեռնադրողն եւ տանջանարանին համբերողն, ուստերաց եւ դստերաց զոհից խափանիչն եւ մարմնոյ եւ հոգւոյ նուիրելոյ ուսուցիչն, ի տղիտութենէ աղքատն եւ իմաստութեամբ մեծատունն, ի փառասիրութենէ փանաքին եւ խոնարհութեան ճութիւն, անմարմին ղիմամարտիցն մարմնով սպառապինեալ մարտիկն, հոգեղինին հոգւոց սպանողին հոգէկիր հոգւոյն հալածողն, ի բանէն Այ. կաղմեալ սաղաւարտի սկեցողն եւ սուսերաց իշխանութեանցն շլացուցանողն, աստուածահիւս զրահիցն սպառազինող եւ միեալ նետից թշնամւոյն մանրող, աստուածադորձ վահանացն բարձողն եւ աղեղանց պետութեանցն փշրողն :

Գրիգորիոս հաստաբուն սիւնն :

Գրիգորիոս, եկեղեցեաց հիմն, անասանելի խորիսին, անչարժելի հիմն, անթընդալի պարիսպն, անխախտելի աշտարակն, անրեկանելի վէմն, անյերկունալի յուսացեալն, անասանելի լեռն Սիւփնի, անպարտելի բմբիւն, անմարտնչելի մարտիկն, անյաղթելի պատերազմողն, ճշմարտապետ նահատակն, ճգնաւոր քահանայն, անտրտում քաղաքաւարութիւնն, անվեհեր մշակն, անլուծանելի ամոյն, անձանձրանալի մահակաւոյն, անխափանելի սերմանողն, անծուլանալի բուսուցանողն, ասանց փնատու աճեցուցանողն, խնամելով բուսոյն հրակողն, հասկաճութիւն արտիցն հրնծողն, խրճանցն հասկալի

Հաւաքողն, բարդից աստուածադէզ աւարտողն, եւ առանց միասու ի տարա-
փից՝ արդեանցն ըշտեմարանողն :

Եւ արդ զի՞նչ կարացից զովել զգովելին հրեշտակաց, որ ի Հաւրէ
ընտրեցաւ, եւ յՈրդւոյ սիրեցաւ, եւ Հոգւոյն Սրբոյ եղև ընտկարան, եւ եր-
բորդութեանն եղև աթևախոն : Կամ զո՞ր երդ զգովութեան կարացից Հասուցա-
նել առն աշն, կամ զուրախ առնողն զերկնաւորն՝ երկրաւոր լեզուա զովառա-
նութիւնս մատուցանել արժանապէս . զի ո՞չ զիտեմ թէ՛ յոր բարձրութիւնս
կարացից Հասուցանել զկարի խոնարհագոյն բարբառ կորճարուդիս լեզու ի
մոյ, կամ ընդ որ դասս լինել պարակից, եւ պարելոյն լինել տաւանակից, մա-
սաւոր տաւնիս այս եւ հրաշալի . կամ ընդ որ դասս դասաւորեալ զՀայրապետս
այս եւ զնապելին մարտիրոսաց, կամ ընդ որ զունդս միարանեալ՝ զնահատակն
եւ զցանկալին մարտիրոսաց, կամ յո՞ր դասս Համարեալ զճգնասցեալսն, որ
միարանեալ ընդ խումբս առաքելականաց . կամ ընդ որ ջնկս թրեալ զրդճալին
քահանայապետաց :

Քանզի ընդ դասս մարտիրոսաց պաակաւորաց բանաւոր սպասաւորու-
թեամբ եւ մատուցանողութեամբ անարիւն պատարազին պայծառանայ, եւ ե-
թէ ընդ զունդս Հայրապետացն խնդրեցից զգափաղելի այրս այս՝ արիւնա-
ներկ ծիրանաքն եւ պաակասցեալս պայծառութեամբն ծաղի առաւել լուսով
քան զարեղակն : Եթէ ընդ աճեցուցանողսն քանքարացն, եւ ընդ լուսդս ուրա-
խութեան բարբառոյն Տեառն մասնելոյն յուրախութիւն, տաացից պատրաս-
տել զունկն իւր ընդունողին աճելոյն, որ արեամբն իւրով պայծառացեալ ընդ
ծաղկազարդ պաակասցեալս աճեցեալքն, եւ առաւելապէս պայծառանայ քան
զվարդն եւ զմանիչակն : Եւ եթէ ընդ աճեալսն փութացայց պայծառացուցանել
զաճեցուցանող փարդասցեալս, ընդ դասս առաքելական զնզից, զլուսաւորիչ
Հայրապետս դայս, անձանձրանալի ուսուցանելոյն, որով ի բաց կիզեցին ըզ-
կառապաշտութեան արմատն հրով էակցին, որով ի վերնատունն վառեցան իջ-
մամբն բոցարձակ ճառապայթիւն, եւ պայծառացան լուսով երբեակ անմա-
տոյց, եւ առին դուրսութիւն ոտքն նոցա աստուածամերձ ձեռացն շնորհաւք,
ուր թեաքողութեան զոյացուցանողն հպեցաւ, եւ աւրինակաւ նոցունց թե-
ւոցն սրաթոխ լինէին, շրջելով ընդ տիեզերս մարմնական ոտիւք անվհերս,
եւ անձուլանալի յաւթարութեամբ Հանկոյն թեւերթացիկ անմարմնոցն սպա-
սաւորութեամբ : Որպէս եւ Պաւղոս, որ կուրանալոյն սղալի աշաւքն, լուսա-
ւորեցաւ իմանալի աշաւք, որպէս զբէր առ Գաղատացին, «Գնացի, ասէ, յՈ-
րարիայ եւ զարձեալ զարձայ ի Գաթակոս, ապա յետ երկց ամաց զարձայ
յԵրուսաղէմ, տեսանել զՊետրոս : Եւ յետ այնորիկ, ասէ, եկի ի կոզմանս Ս-
սորոց՝ եւ Կիլիկեցւոց, եւ զարձեալ ասէ եկի յԵրուսաղէմ ընդ Բառնարայ» :

Այնպէս երկցս երանելի եւ երրորդայոյս ճառապայթիւ պայծառաց-
եալ պաակասցեալս Հայրապետս այս, եւ Հոգիակիր մարտիրոսս, եւ առաքելա-
կան շնորհաւքն զարդարեալ վկայս, ո՞չ եթէ ընդ Հայրապետս միայն փառա-
ւորի այլ եւ ընդ մարտիրոսս դասաւորին, եւ դասաւորութեամբ մարտիրոսա-
կան ոչ բաւականանայ այլ եւ քահանայապետութեամբ վերադոյն պաակեցի,
զի պաակերաւ առաքելական պատուեսցի, զի եթէ զՀամեմատութիւն Հասա-
բակաց ի սմանէ պահանջեցի, որով Հաստատութիւն Հաւատոց Հիմնացաւ,
սա՛ իսկ առաւելապէս որ արեամբն պայծառացաւ : Եւ եթէ աճմամբ քանքա-
րացն նոքա զովեցին՝ սա իսկ վերագոյն զովեցի, վերագոյն բերելով զպատ-
կեր աճեցուցանելոյն . զի ոչ եթէ ձեւելոցն Հոգւովն բանիւք սրբութեան տկա-

1 Ձեռ. ասւորոց :

նահուս արկանելով դիրտակո սրբելոյ յաղտեղութեան յանցանաց մաքրելով, բղխելովն ի բերանս իւրս աշնոցիկ, ոչք աւագանան սրգիք Աստուծոյ կոչեացին. ալլ եւ վարդապետութեամբ առաքելական զծրնեալքն ի մարմնոյ ուսուցանէր, զի ծնանելովն ի հոգւոյ եւ ի ջրոյ կոչեացին սրգիք Աստուծոյ, սրպէս եւ Աստուածարան Աւետարանիչն առէ եւ Որդի Որոտմանն Յովհաննէս.

«Եթէ որք բնկալան զնա ետ նոցա իշխանութիւն սրգիս Աստուծոյ լինել»։ Որպիտի՞ սրգիք, առէ, որք ոչ յարենէ եւ ոչ ի կամաց առն եւ ոչ ի կամաց մարմնոյ ալլ յԱստուծոյ ծնան, աշխնքն ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ. ջրով աւրինակաւն Յորդանանու եւ հոգւով աղաւնակեալ իջմամբն. որ եւ զայնպիսի արժանաւորեալքս մաքրութեան, յանհաւատութենէ յանցանաց մեղաւք, եւ զործովք չարադուստիք, որ վրիպելոց էին ի վաշխմանէ արքայութեանն, զոր առանց հաւատոց զործս առաքինութեան խափանէ՝ զայնպիսիս ուսուցանէր, որք հաւատովք մուրեալք էին եւ զործովք չարեաց ապականեալք, զայնպիսիս ջրով՝ զհաւատն հաստատէր, եւ ուսուցանելովն զառաքինութիւնն ուղղէր. եւ այս առաւելապէս համարիւր ամուսն աշն, որ երկոյնմքն պակասիւր հաւատոցն եւ զործոցն, քան զայնոցիկ որ զործքն միայն պակասին եւ ոչ հաւատքն եւ զործքն:

Իսկ հաւաք հաւտապետիս այս՝ որք յերկոցունց աշոցիկ մուրեալ լինէին, եւ ուղղէին երկոքումք այսոքիմք ի հաւտապետէս յայժմանէ, առաւելապէս լինէր բնդունելի զործս նորա ի ձեռնէ իւրմէ սիրտոց աշոյրիսեաց, քան զայնոսիկ որ միովն պակասեալ լինէին, զի եթէ որ զմիոյն պակասութիւնն ուղղէին՝ մեծ կոչէին յարքայութիւնն երկնից, ուր եւ ուրախութիւն մեծ լինէին վասն միոյ մեղաւորի ապաշխարելոյ, ո՞րչափ եւս առաւել վասն այնքան բազմացն, որ երկոքումքն պայծառացան ի ձեռն սորա, հաւատովք եւ զործովք, ի ձեռն լուսապայծառ եւ լուսաւորչի առնս այս ոչ լինէր առաւելապէս առաքինութեան պատկն։ Զի որչափ եւս առաւելապէս ուրախութիւն լինէր յերկինս վասն ուղղութեան եւ ապաշխարութեան անթիւ բազմացն քան ի վերայ միոյ ապաշխարելոյ՝ այնքան եւս առաւել պատուոյ արժանաւորեացի այն, որ ի ձեռն իւրում այնպիսի ուղղութիւն եւ ապաշխարութիւն զործեցաւ։

Քանզի առաքելական է պարզեւս, որ վասն անհաւատիցն տանջեալ յաւժարանային, եւ վասն տանջողացն առ Աստուած աղաչանս մատուցանէին, եւ հոգածէին վասն նոցունց մուրտութեան, սրպէս եւ զի երբեմն կողոպտիչն եկեղեցեաց, եւ զարդն տաճարին Աստուծոյ Պաւղոս տո Կորնթացիսն վասն տանջանաց իւրոց եւ առէ. «Երիցս ձաղկեցայ, միանգամ քարկոծ եղէ, երիցս նաւակոծ եղէ, զտիւ եւ զգիշեր յանդունդս տառապեցայ, վիշտս ի գետոց, վիշտս յաւաղակաց, վիշտս ի սուտ եղբարց, ի քանս եւ ի վաստակս եւ ի տրքնութիւնս բաղում անդամ, ի քողց եւ ի ծարաւ, ի ցուրտ եւ ի մերկութիւն, եւ ի վերայ այսր ամենայնի խուժանն ի վերայ իմ կուտէր, եւ հոգք ամենայն եկեղեցեաց։ Եւ կրելով զայս ամենայն վասն տանջեցողացն, առէ. Թէ ո՞ հիւանդանայ. եւ ես ոչ հիւանդացայց, ո՞ գալթաղղի. եւ ես ոչ տապանամ»։²

Այնպէս եւ լուսաւորիչ այրս այս յաւժարացաւ վշտաց բազմաց լինել կրող, եւ առաւել եւս. քան զի ոչ եթէ երիցս անգամ ձաղկեցաւ ալլ երիս տմտանջեաւ, եւ ոչ եթէ մի անգամ քարկոծ եղեւ, ալլ բաղում անգամ զպատճառս մահու կրեալ, ոչ եթէ զտիւ եւ զգիշեր յանդունդս տառապեցաւ միայն ալլ զամս առաւել քան զերկուտասանս ի թոր Վիրապին տաղնապեցաւ. ոչ եթէ վիշտս ի գետոց կրեալ ալլ տանջանս վշտաց ի գետանման հոսեալ ժողովրդե-

նէն, ոչ եթէ վիշտս ի սուտ եղբարց ալ ի ճշմարիտ հալածող կռապաշտիցն, ոչ եթէ յաւազակաց ալ ի տանջեցողաց, ոչ եթէ ի կախաղանս եւ ի նահատակութիւնս, ոչ եթէ ի տրքնութիւնս եւ ի ցուրտս ալ զամս բազումս ի պէսպէս չարչարանս: Եւ այնպիսի հոգածութիւնս եկեղեցեաց կուտէին ի վերայ նորա³, եւ մոլորութիւնս ժողովրդեանն ստիպէր զնա: Եւ արդ զայսպիսի այր որպիսի՝ երանութեամբ երանեցից, կամ որպիսի՝ զոխոսանութեամբ զովեցից, որ առաքելական շնորհաւքն զարդարեալ է, եւ հայրապետական լուսով պայծառացեալ, եւ մարտիրոսական պսակաւքն զարդարեալ. եւ զայս իսկ դիտեմ զովասանել զերանելի այրս այս: Զի ընդ առաքեալս զասեցաւ անվեհերս չրջելովն ընդ աշխարհս Հայաստանեաց, ընդ հայրապետս պայծառացաւ ուսուցանելովն զժողովուրդսն, ընդ մարտիրոսսն պրտակաւք զարդարեցաւ վասն նահատակութեանն յաղագս Քրիստոսի, եւ ընդ արդարսն ճեմեալ ի ծաղկազարդ զբախտին աստուածատունին եղեմայ:

Ո՞վ շնորհազարդ փառացն այն, որով զարդարեցաւ եւ փառաւորեցաւ այրս այս, քահանայ վիպյն, եւ մարտիրոս հայրապետն, նահատակ ճշնաւորն, երիցս երանելին Գրիգորիոս, որ յեկեղեցիս հովիւ երեւելով՝ զհոփուապետն իրեւ. զառն անարատ պատարագ մատուցանէր, եւ յատեան ի տանջանարանն յաւթարանայր, սակա չարչարելոյն վասն նորա, լուսովն նորա լուսաւորեալ զաչս իւր, եւ ճանաչեաց զյոյսն ի լուսոյ, անդ որ ոչ ճանաչեաց զյոյսն, ուստի ծագէր հրաշագործեալն ի լուսոյն անմատոյց, զի խաւարեալք էին ի նանրութիւնս իւրեանց, ալ թանձրացեալք ի սառնապինդ մառաղիսէ՝ փախչելովն ի սառնալոյժ տապոյ արեգականն արդարութեան, որ ջնուացուցանէ զջերմն հաւան, որ կարէր ի բաց հալածել զթանձրութիւնս թերահաւատութեան թանձրութեան ամպոյն, որ սառուցանելովն ձմեռնափորձ ժամանական՝ ըզփախուցեալքն ի ջերմութեանէ հարաւային տապոյն, եւ հանապաղ ի կողմանս հիւսիսոյ տարածէին զարեւանունս աչաց սրտից իւրեանց, եւ անդ հանապաղորդէին զսպասաւորութիւնս աչաց իւրեանց, եւ վրիպեցուցանէին զսպասաւորութիւնս նոցա ի հարաւային կողմանէն ուստի ծագեցաւ արեգակն անմատոյց լուսովն, եւ սառնահալած տապովն եւ յարակա նկատէին ի կողմանս հիւսիսոյ, ուստի սոփորութիւն է սառուցանելո զջերմութեանս աւզո խաղաղական, մինչեւ ի կողմանէ արեւմտից ծագեցաւ շնչաւոր արեգակնս այս, որ բանք նորա այնպէս լուսապայծառ շառաւղաւք սփռեցան, իրրեւ զճառագայթս արեգակաւնրն, առ ի լուսաւորել զկողմանս արեւելից, եւ ուստի մարմնական աշաւք լուսաւորեցան կողմանքս արեւմտից, անտի հոգւոյ աշաւք կողմանքս արեւելից պայծառացան յարեգակնէ անտի, որ յարեւմտից ծագեցաւ, որ եւ լուսովն այնր զարդարեալ էր, որ ի թեմանայ ծագեցաւ, ըստ Ամրակումայ բարբառոյն, եւ հալածեցաւ խաւարն, որ սփռեալ ի հիւսիսային կողմանէն, ուստի զիւլիսան խաւարին զիրն կոչել սոփորի, որպէս եւ ասէ. եթէ յորս լցեալ ամպք հեղցին ի վերայ երկրի, եւ եթէ անկանիցի փայտն ի հարաւ եւ ի հիւսիսի, ի տեղւոջ ուր եւ անկանիցի, զիտելով իսկ, զի ուր եւ անկանիցի փայտն անդ մնացէ հանապաղ. եթէ ի կողմանս հարաւոյ եւ եթէ ի կողմանս հիւսիսոյ:

Այլ եթէ վասն սգալի ծառոց էր բանս, սակայն չէր ինչ պէտս մեկնութեան բանիս, քանզի աստանաւոր յայտնի է բանս, զի բնութիւնս փայտի եւ արմատոյ ծառոց, ուր եւ անկանիցի անդ մնացէ, եթէ ոչ որ փոխաշարժեալ տանիցի զնա ի տեղւոջէ յայնմանէ, անդ մնացէ յաւիտեանս:

3 Ի՞նչև աչստեղ հրատարակուած է Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեանի կողմէ. — Հմտ. Բուցակ Զեռ. Երուսաղէմի. Ա. Հատոր, 1948, վեցերորդ, էջ 218—221:

Իսկ զբանք աշտխիսի ասացուածոցս, որպէս ի ձեռն առաջին արանց երեւելեաց չարթելով հոգւոյն զըմիտս նոցա, զապագայիցն իրր ընդ հայելի տեսին, եւ զապառնին ճարտարապէս ճառեցին, եւ զհանդերձեալն իրրեւ առաջի աշաց տեսանէին, ճառէին զիրսն աւրինակաւ, եւ յայլ ինչ իմացութեան խորհուրդ վերացուցանէին զմիտս իւրեանց, եւ այլ ինչ կարծիս լինէր բանք նոցա ունկնդրողացն: Վասն այնորիկ ի ծագմանէ լուսոյն շնորհաց հոգւոյն, որով նոքա մարդարէութեամբն պայծառացան աւրինաւքն եւ ստուերաւքն, եւ զլինելոցն խաւսեցան այնպէս եւ շնորհաւք եւ ճշմարտութեամբ լուսաւորեցան միտք հայրապետաց, զառակս եւ զնըշանս եւ զբանս ծածկեալս, որ ապառնին կատարելովն յայտնի բազմաց ոչ լինէր, եւ տաին իմացութիւն ի շնորհացն, որով եւ առաջինքն նախասացութեամբն լցան: Եւ որպէս զամենայն ինչ ստուգապէս մեկնեցին՝ այնպէս եւ զծառն զայն զխտացին. զի զմարդն ասաց մարդարէն, եւ ոչ եթէ ասա միայն բայց եւ յայլ զիրս զոր զրբեցին հոգէկիր մարդարէքն: Քանզի այն որ երանեցաւ որ ոչ զնաց ի խորհուրդրս անբարբառաց, եւ հրաժարեաց ի ճանապարհաց մեղաւորաց. եւ ի նրստելոյ յաթոռս ժանտից, եւ զովեցաւ լեզու նորա ի ստացաւղէ իւրմէ, եւ իրր զրբիչ երազապրի յորջորջեցաւ զպրի, եւ ի չրթանց նրազաւղի, եւ ի սաղմոսարուղիս բերանոյ, զզլուիս զովութեան եւ զաւարտն առաքինութեան աւրինակաւ ծառոյ կացուցեալ տնկելոյ ի զնացս ջուրց, վասնզի լինէր յաւերժարար եւ յարակայ յաւրէնս Տեառն. «Եղիցի նա, ասէ, որպէս ծառն տնկեալ ի զնացս ջուրց»:

Զծառն տնկեալ ասէ, որ ի կողմանս հարաւոյ տնկեալ, զոր առաքինի խաւսեցան զի զնացին զհետ բանից վարդապետութեան, որ եկն ի հարաւոյ, եւ բարձին ի վերայ ուսոց իւրեանց զղէնըն այն, յորոյ վերայ իրր զատապարտեալ տարածեցաւ վասն զատապարտելոյն առաջին վայտիւն, զի այնիւ ժառանգէին զվայելումն ծառադարդ, զծագկապայծառ եւ զգեղեցկասադարթ աստուածաստաց զբախտին:

Իսկ որ ասաց «ի զնացս ջուրց», ջուրք զայն ասէ, զոր միտ մարդարէն փողեալ ասէ. «Լըցեալ հեղցին ամպք ջրով ի վերայ երկրի»: Եւ երեմիաս, որ ոչ ստացաւ զյոյս իւր ի մարդ այլ յլստուած, զարձեալ ասելով. «Եթէ տնիծեալ է ամենայն ոք որ զնէ զյոյս իւր ի մարդ մահկանացու»: Նա՛ իսկ ասէ եթէ եղիցի որպէս ծառ ուղիկ ի ջուրս, եւ որպէս ուր ի զնացս ջուրց, եւ բաւանդակ վասն հասարակաց ծառոց ասաց մեծն Դաւիթ. «Յայնժամ ցնծացեն, ասէ, ծառք անտառի յերեսաց Տեառն». եւ սակս աշգորիկ առաջնորդութեան բանիցըղ ունի բան իւրաքանչիւր զբարձրագոյն մեկնութեան ցոյց, որ եւ առատաբույրն պարզեւս հոգւովն, առաջնորդեալ մտաց երկրորդաց շնորհակրաց, առ ի մեկնել զծածկեալն, որ ամբարեցաւ ի միտս հոգէասպետից առաջնոցն, եւ ըզխեաց ընդ դրունս ըշտեմարանաց նոցա, ուր շնարհաւք ամբարեցան բանք վասն տնարէնութեան բանին, ի պեղելոցն լցաք եւ յարբուցանողացն արբուցանեմք տրուպ աշակերտեալքս, եւ զսղուշութիւն տացուք զբասէր, վերձանողաւք եւ յաւազաւք եւ աստուածաւք ժողովրդեանդ, զի իւրաքանչիւրոց ծառոց այսոցիկ բանաւորաց, որոց հասեալ է մնալ ի տեղուջն իւրեանց ուր եւ լինիցի կալ առնթիւր կենցաղոյս, եթէ յաշտիճանս արդարոց եւ եթէ ի տեղի մեղաւորաց, զի եթէ կողմանս հիւսիսոյ հասանէ կալ ի կարգս եւ ի դասս աստանայի գտեսցի, իսկ որ ի հարաւոյ կացցէ կողմանս՝ այն ի Քրիստոսի ճըշմարիտ:

Քանզի հիւսիսի աւրինակ է աստանայի, եւ հարաւ ճշմարիտ Քրիստոսի. քանզի հարսն յերգս երգոցն զխիստ եւ զյանդուզն եւ զայլ զմրնդակն այս-

պիսի անուամբ վարեալ, եւ զցուրտ որ ի ջերմութենէ հոգւոյն տրոհեալ իմանալով զբանասարկուն, եւ անուամբ հիւսիսոյ ի բաց հալածելով յանձնէ իւրմէ ասէ . Զարթիր, հիւսիսի, եւ ապա զհեղոյ եւ զջերմին հոգւոյն գործէր ի կոչել, յորդորեալ կոչէր ասելով . Եկ հարաւ, քանզի հիւսիսի ցրտագունտոյն չընչէ զշունչ իւր, եւ հովաքուցանէ զսէրն որ ի ջերմութենէ եռացեալ լինի, եւ զճանապարհն այն յանձանց մերկանալ պատրաստէ, եւ ոչ տայ թոյլ բղխել զջերմութիւն, որով ծաղիկ սիրոյն անուշահոտութեամբն պայծառանայ, այսինքն որով գործք առաքինութեան կատարին, եւ ոչ ի բաց ցրուեալ սովորի յանձանց յայնպիսեաց . զայցէ հարաւ, քննէ եւ պրնդակազմ գործէ զարմատան եւ զերակն, որ եւ ի ջերմութենէ հոգւոյն եռացի, եւ որպէս յազրերէ բղխեալ զջուր անուշահոտութեան, եւ նա ինքն եւ որ ի նմանէ հաղորդեսցին ի ճանապարհս զիտութեան անդլորելի մնացեն : Եւ եթէ անգանիցի ծառն այն, որ ի հիւսիս ունիցի զըկացումն իւր, զհիւսիսին ի հիւսիս վկայէ, ապա եթէ ի հարաւ, ի հարաւ կայցէ, ուստի ի գալուստն ասի ըստ գրոյն որ ասէ . «Աստուած ի հարաւոյ եկեացէ, եւ միւսն ասէ, Անկան ասէ հաւտք ի հարաւ» :

Վասնորոյ զայնպիսին ընդ աջմէ իւր կացուցանել ասաց փրկիչն, զի հարաւ՝ այսինքն քրիստոնեայք անուանին, անկան ասէ այժմէն ի հիւսիսոյ տեղւոջ, զոր եւ ընդ ահեկէ կացուցանել երկեցոյց, բայց իսկ կացումն հիւսիսոյ ոչ արմատանայ յաւերժարար, եւ ոչ յաւէտ հաստատի արմատ ծառոցն այնոցիկ ի հաստատութիւնս, քանզի ոչ ակն ունիցին հաստատել ի բնական շարիսն, որպէս կարծեն ոմանք եւ խոտորին ի ճշմարտութենէ, եւ անարդեն զհրաշայտործաւոյն, եւ զԱստուած կացուցանեն պատճառ մոյրութեան եւ որոշման յարքայութենէն երկնից . չաղփաղփութեան բարբառմունս, եթէ որպէս զրեալ էր, այնպէս կատարեցաւ, եւ եթէ ամենայն մեծատունք յԱստուծոյ ստանան զփարթածութիւնս եւ զմեծութիւնս, եւ զիս՞րդ հնար է ասել զայդ Աստուծոյ, զի զխափանիչն արքայութեան տացէ բնութեան մարդոյ, զոր եւ ինքն բերանով իւրով սրբով, «Իւրագոյն ասաց մալիսոյ ընդ ծակ ասղան անցանել, քան մեծատանց յարքայութիւն Աստուծոյ մտանել», զոր ամենայն հնարք իմաստնոց տկարանան ի հընարից այդր . զի միայն զկարի նուազագոյն չուան տղաւտ ինչ քան զդերձանս թանձրագոյն անցանել, թող թէ մոլորի : Եւ զիս՞րդ իսկ զայն տացէ՝ որ այնքան անհընարին է այնպիսոյն մրտանել յարքայութեան իւրում, զոր եւ նա ինքն հաճեցաւ մեռանել եւ բանալ վասն աղղի մարդկան, քան մալիսոյ ընդ ծակ ասղան մտանել :

Քանզի ասէ զիր վասն մեծատան, որ ակն ունէր արքայութեան զայնպիսին, եւ ես գովեցից եւ յԱստուծոյ համարեցայ . իսկ այլքն այդպէս ո՛չ իցէ, քաւ լիցի, ի բաց տար զբանդ զայդ անաւրէնութեան : Թէպէտ եւ եղեն բաւաւմբ մեծատունք, որպէս եւ այրս այս որ ասացի, եւ որպէս Արահամ, Յովբ, Յովսէփ, Դաւիթ, Կոստանդիանոս, Թէադոս, եւ իշխանք մեծամեծք բարեպաշտք, եւ Հայաստանեաց մեծ արքայն Տրդատ, որ բարեպաշտութեամբ կատարեցաւ ի ձեռն լուսաւորչի առնրս այս մեծի եւ հռչակաւորի, որ հաւատարեալ է առաքելական շնորհացն, որ զայնքան անչափ, անթիւ, շարապաշտամբոյն բազմութեանն զարձոյց ի բարեպաշտութիւնս Աստուածգիտութեան, որում համարձակեցայ շարժել զբանս ներբողական բանիւք անփայլս, եւ աստի շալիղ իմն հանդիպեցաւ ամել զմեղ բանքն, եւ չրջեցաք ի բանս, ուստի լինէր խափանումն Աստուածպաշտութեան այն անթիւ բազմութեանն :

Եւ մեղանաց բան ինչ ասել յաղաղս մեծատանց, եւ կացուցաք դաւրինական եւ զայնպիսին, որ յԱստուծոյ եղեն մեծատունք, եւ ոչ զայնպիսին ասել որ ի հաղրս պոռնկութեան, շնութեան, արուաղիտութեան, անողոր-

մութեան, անխեղճութեան, արծաթախրութեան, ստախաւսութեան, յաշաղութեան, նախանձութեան, անսփառութեան, ամբարհաւաճութեան, ազահութեան, չաղախեալ են: Եւ են մեծատունք՝ եւ զԱստուած ասն տուաւդ այնպիսեացն, քաւ լիցի, մի եղիցի ասել զայդ: Եւ արդ զի՞նչ ասացից զայդպիսեաց մեղաւորաց, այլ ասացից զարանց անաւրինաց եւ կռապաշտից, որք թողին զարարիչն, եւ ի պատկերի անասնոց եւ շորքոտանեաց եղձանելի փոխեցին զպատկեր անեղծին Աստուծոյ, եւ անասնոց անարդաց, եւ զարչելեաց մկանց, ածից, երկիր պազանէին եւ զանարդ արարածքն, Աստուածս անուանէին, եւ էին մեծատունք յոյժ, եւ զայն իսկ եւ եթ ի կոոցն պարզեաւ համարէին, եւ զպարզեաւ Աստուածն անարգէին:

Արդ զայնպիսեացն փարթամութիւն յԱստուծոյ պարզեաւ համարձակիցի ոք ասել, կամ եթէ զայր մի ճանաչեաւ, շնացող, արծաթասէր, ազահ, զրկող, խիստս, անողորմ, յապաղկոտ յաղաթելոյ, եւ լինիցի մեծատուն քան զմիւսն, որ յայդմ ամենայնէ ի րաց կալ յաւժարեցաւ, եւ զործել զնորին հակառակն: Եւ եթէ ոչք համարիս զայն յԱստուծոյ, զի այնպիսոյն ետ որ զանազան մեղաւք այդպիսեաւք չաղախեալ իցէ, եւ առն առաքինոյ զայն ընդէ՞ր ոչ ետ, որ բարի գործաւք զարգարեալ իցէ:

Այլ ոչ է այդպէս, այլ այնպէս որպէս եւ ի գիրս Մեկնութեան Կաթողիկեաց թղթոցն ասացաք: Եւ զարձեալ անցք որ անցանեն ընդ մարդիկ, ամենայնն գրեալ է յԱստուծոյ, առհասարակ ընթանուր փորձութեան անցք փտանկաց յԱստուծոյ ոչ իցէ. զի բազում անգամ զայցէ ոմանց, որպէս Յովբայն, Աբրահամուն, Յովսեփայն եւ այլոց բազմաց: Իսկ զգործս չարեաց զի՞որդ կարէ ասել ոք, թէ գրեալ է յԱստուծոյ, ապա եթէ գրեալ է ուրեմն գործաւորն անպարտ լիցի յաւուրն դատաստանին. այլ ոչ է այդպէս, այլ անձնիշխանութեամբ գործեն զգործս չարեաց եւ բարեաց եւ ոչ որպէս գրեալ է: Ապա եթէ այդպէս իցէ՝ եւ գործ կռապաշտութեան գրեալ է: Եւ որք փութացան եւ զանձինս իւրեանց մատնեցին ի ջանս եւ ի վատակս եւ ի քրտունս եւ ի հալածանս եւ ի կոփանս զանազանս, զի ի կռապաշտութենէ մոլորութեան կորզէին զայնպիսին, եւ ի ճանապարհս Աստուածաշտութեան առաջնորդէին, ապա ոչ յանցաւորքն զկիրան պատժոց կրէին, եւ ոչ ուսուցանողքն ծառայ բարի եւ հաւատարմք կոչէին: Քանզի ըստ քում ասացելոյդ, որպէս գրեալ էր, այնպէս գործեցան կռապաշտութիւն, եւ առաջնորդութիւն առաջնորդացն ի հաւատուողափառութեան:

Այլ վասնզի յանձնիշխանութենէ գործին չարիքն եւ բարիքն՝ Աստուած զչարագործսն տանջէ, եւ զառաջնորդեցուցանողն ի ճանապարհս արդարութեան պատկեցէ: Որպէս եւ զերիցս երանելի նահատակս այս եւ զհայրապետս, որ յաւժարացաւ փան առաջնորդութեան մոլորելոցն զանձն իւր ի չարչարանս մատնել եւ ի տանջանս, եւ մատուցանել զանձն իւր պատարապ փափաղեցաւ, եւ արիարար քաջացաւ ներել տանջանաց, որպէս հաւատաւէր ետ զանձն իւր փառն ոչխարաց: Որպէս եւ զհոփուապետն նահատակութեամբն փկայեաց փանն նահատակադրին, որով փութացաւ զգեկնուլ զառաքելական պատմութեանն զարձուցանելով զարարածս յերկրպագութենէ արարածոցն, եւ լինել երկրպագութեան արարողին, եւ յաւժարացաւ զարգարել զգլուխ իւր մարտիրոսական պրտակութեան, եւ փկայութեամբն փութացաւ լինել հետեւող տառջին պատկաւորին, եւ արփայր սեռանել զարչարողսն եւ զտանջեցողսն իւր ըստ Պաւլոսի յաւժարութեանն հասանել շնորհացն անկապուտ: Զի պայծառանայր փառաւք առաջին փարգապետին, ըղձայր խընդրել զհաւումն քանքարացն անվեհեր փառակաւքն, եւ ցանկայր բանալ զգրտունս ականջաց առ ի յընդունել զպատիւ զհա-

ւատարիմ, զբարի, եւ զազնիւ ծառային, եւ ըղձանալովն փութայր զԴաւթա-
կանն երգս տառիցն բղխել ի բերանոյ իւրոյ, առ ի խաւսել զվրկայութիւնս
վարդապետին իւրոյ առաջի թաղաւորաց, եւ ոչ ամաչել:

Յուսալով ի նա, որ լոյսն էր ամենեցուն, որդին լուսոյ, զի լուսաւո-
րէր զմիտս իւր ի մէջ նրսեմափակ որդւոցն խաւարի, որ առաջնորդութեամբ
խաւարարնակին հանդերձեալ էին մոլորել ի խաւար աղջամղջին, զարձեալ ըզ-
Դաւթականն վերերդէր զՍաղմոսն. «Ի նա, ասէ, յուսացաւ սիրտ իմ եւ աւկ-
տեցաւ»: Վասն այսորիկ որ յուսայ ի Տէր՝ ողորմութիւն Տեառն չուրջ եղիցին
զԴոքաւք, եւ հաստատեսցի նա իրբեւ զլեառն Սիւսին: Բայց եւ վերագոյն փա-
ռացն ճեպիւր հասանել, զոր եւ ստացաւդաց աշխարհոյն ճեպեալ կայ փոխարէն,
զոր եւ աստուածայր արքայն մարդարէական բարբառով հրնչեալ ասէ. «Եւ-
րանելի է ան, ասէ, որոյ անուն Տեառն յոյս է նորա»: Եւ Երեմիաս վերա-
ռուելով պարէ. «Աւրհնեալ, ասէ, մարդ որ յուսացեալ է ի Տէր, եւ եղիցի Տէր
յոյս նորա»: Եւ Եսայիաս ասէ. «Տէր թաղաւոր մեր, Տէր Փրկիչ մեր, նա
փրկէ զմեզ եւ ես յուսացայց ի նա եւ ապրեցայց»: Բայց եւ Վարդապետն տիե-
րերաց ասէ. «Ունիմք, ասէ, զաւետիս յուսոյն, զի հաւատարիմ է որ խոստա-
ցաւ մեզ»:

Յուսովս այս կերակրիւր երանելի երջանիկս այս, որ կայ եւ մնայ յա-
ւիտեանս, եւ այսիւ պայծառանայր առաւել քան զարեգակն, եւ եղև լուսաւո-
րիչ մեծ՝ խաւարելոյց ազդին մեծաց, որ խաւարաւն ծածկեալ էին, զանմացա-
կանս արհամարհէր զամենայն եւ մնացականին փութայր հասանել: Եւ ոչ ե-
թէ զսիրելիսն միայն սիրէր, որով փառիտական եւ մաքսւորական պատկերա-
նայր զործ առաքինութեան, այլ զատելիսն իւր սիրէր, որով զնմանութիւն
որդիութեան Հաւր, որ յերկինսն է, կացուցանէր զործողն, որով հանդերձ
խրճամբք առաքինադարդաւք զիղկով եւ այնու զաւարտն հաստատարոյն կա-
ցուցանէր:

Որպէս եւ կատարեաց առ արքայն Տրդատ յաշխարհին յունաց, մին-
չեւ նախ քան զաւծումն ընդունէր զթաղաւորութիւնն, եղև փախրատական
յեւ խոյրսպելոյն հաւրն նորա, ի ձեռաց հաւրն առաջնորդիս այս լուսադար-
դի, եւ երկնապայծառ լուսաւորչի, որ առաջնորդութեամբ առաջնորդի խա-
ւարին զորձեալ որդի մթոյ, եւ ի նմանէ որդի լուսոյ պայծառացաւ Լուսա-
ւորիչ հայրս այս երանելի եւ փառաւորեալ:

Բանդի լինելովն Անակայ առ արքային Պարսից, ե խնդրէին ընդ մի-
մեանս ճակատել: Նա՛ իսկ եւ Սոսրով արքայն Հայաստանաց՝ հայրն Տրդա-
տայ մինչ կոտորաչառութեան խաւարաւն երկոքեան կողմանքն լինէին խաւար-
եալք, եւ խորամանկութեան ախտիւ լինէր Անակ թելադիր արքային Պարսից,
զի կարէր արհեստիւ այնր, որով խորհեցաւ զորձել, զի այնիւ ստատկէր զար-
քայն Հայոց աշխարհին, որպէս եւ զխոստմունս լեզուի իւրոյ կատարէր ձե-
ռաւք իւրովք, զոր եւ զայլպիսիք զորձելով զանաւրէնութիւնդ՝ փութայր ըզ-
կատարն ցուցանել զտարփողին, որ յառաջն մարդասպան էր, զի եւ նմա Անակ
մարդասպանութեամբ հաւասարէր, եւ յափշտակէր արիւնհեղութեամբն յա-
ղուէն զպատիւ փառացն այն, որով եւ յորդորողն այնպիսի չարագոյն զոր-
ծոյն յաշխարհիս այս անցուսրացս՝ փառաւորիւր: Եւ խորհելով զայլ իսկ՝
գայր առ Սոսրով, իւր թէ պրծել ի նմանէ. գայր ի պաշտել զնա եւ յարքայն
Պարսից երեսնայր փախրատական:

Գայր առ նա, եւ վերին մարդոյն մտերիմ աչաց իրբեւ սղաւնի, եւ
ներքին մարդոյն խորամանկ իրբեւ զաւճ համարիտ, լինէր այնիւ ընդ մեծա-
մեծս աշխարհին թշնամին եւ ընդ մըտերիմսն նենգութեամբն պատուիր, եւ

սպանութեամբ խորհրդովն ընդ անձնապահս թագաւորին համարիւր, եւ վերագոյն քան զկարգաւորեալքն այնպիսի սպասաւորութեամբ թուէր արքային, եւ լինէր ատելի մարդովն ներքին՝ ատելի յԱստուծոյ, որ վերնաւն լինէր ի մարդկանէ :

Չեւ եւս էր իսկ զգուշացեալ արքայն, եւ ոչ զսովորական բարբառն վարդապետին աշխարհիւ ընդունել ականջաւք զբրանն վարդապետական, զոր եւ ժամանակաւ մերով ուսուցանէր ուսուցիչն ամենեցուն, սիւնն հաստատուն եկեղեցեաց՝ ոսկէշար զրիչն, որ բերանովն խաւէր զմարդարիտն եւ չթամբքն բլխէր զսակեպաշծառ բարբառն, որ եւ բլխող ոսկոյ՝ բերան նորա աստուածազարդ յաստուածազարդից, եւ ի մեղրարուղիս լեզուաց, կոչեցաւ Ոսկի Բերան, ասէր ընդ որում եւ ուսուցանէր. Փրկեա՛յ զիս, Տէր, յայնցանէ որ կարծեմ վարիլ բարեկամութեամբ ընդ իս, իսկ ի թշնամոյն եւ զ(ս)գուշացայց : Ուստի յայտնապէս թշնամութեամբն ոչ երեւեցաւ, եւ ի թուելոյ բարեկամէ նա ոչ զգուշացաւ, եւ առաջին թշնամոյն թելադրութեամբն՝ թշնամին ընդ առաջնոյն վառեալ նախանձու՝ չկամեցաւ մերկացուցանել ի բաց զարքայն այն ի բնակութենէ իւրմէ, որպէս նախանձաւորն զառաջինն ի բնակութենէ իւրմէ, եւ բարեկամութեան կերպարանաւն ծածկեալ ունէր զթշնամութեան պատկերն, եւ մորթիւ գտինն զքնութիւն յափշտակող զայլուն, եւ աղաւանձեւ կերպարանաւն թաքուցանէր ըզպատկեր զիշակեր բարձրաթոխ արծօլու. երեւանայր լծամուղ ամոլ հնազանդելով տեսուն իւրոյ, եւ ծածկէր զառեւծակերպ կերպարանն, որ եւ մանրեալ սովորի զգաւրութիւն արջառոց : Եղեւ մինչ թելադրութեամբ խաւէր ցարքայն ի պէտս պատերազմաց ընդ արքային Պարսից, եւ առեալ զնա մեկուսի կազէր ընդ նմա, եւ մինչ խաւէր ցնա զայն, զայն իսկ փութացաւ կատարել ընդ նմա, զոր եւ բազում հեծելեաւք եւ սպասիւք արքայն Պարսից հասանել տընշանացն ակն ոչ ունէր՝ զայն առանց պատերազմաց կատարէր Անակ, զկամս փափաղողին. եւ մինչ մեկուսի լինէին՝ եհաս ի վերայ նորա եւ եհար զնա մահու, եւ կորստեամբ նորա փութացաւ կորուսանել զկեանս իւր, զնորայն կատարեալ զմարմնոյ կենդանութիւն, եւ ինքն զրկեալ յիւրոյ կենդանութենէ, ածեալ ի վերայ նորա մա՛հ տարաժամ, եւ ինքն ճաշակեալ զմահու տարաժամ բաժակն, եւ ընդ փախուստ առնելովն ի մահու բաժակէ՝ պատճառ կենդանութեան եղեւ նմա որովայթ մահու : Քանզի մինչ լինէր փախրտական, զի լինէր աւետաւոր խնդութեան տանն արքային Պարսից այնմ որ եղեւ պատճառ վշտաց տան թագաւորին Հայաստանեաց, եւ շարժելովն զուրն սակա մահուան արքային՝ եղեւ ըմպող բաժակին մահու : Թէպէտ եւ պատճառանաւքն երկոցունց մահուանն՝ ի կենդանութենէ մահացելոցն հաւատովք կենդանութիւն պարզեւեցաւ, ի ձեռն մնացորդացն անաւրինացն եւ թերահաւատիցն :

Եւ մինչ փութաց այրս այս Անակ զի ժառանգէր սպանութեամբ Խոսրովայ զնախագահութեան պատիւն իշխանութեան մեծ աթոռոյ արքայութեանն Հայաստանեաց, փոխանակ ակնկալութեան այդ սպանութեաւ եղեն իսկոյն ժամու մնացորդք նորա տարաշխարհի եւ աւտարտի :

Քանզի յետ մահուանն Խոսրովայ արքային՝ նախ քան զպալն արքային զարսից յաշխարհն Հայոց, մինչ ստուգեցաւ սատակումն Անակայ, զատուրապիք աւնա այս, երիցս երանեալ եւ լուսաւորչի Գրիգորիոսի, եղեն փախրտական ի հոռոմոց աշխարհին, ուր եւ Տրդատայ յետ խողովողելոյ հաւր իւրոյ եղեալ պաշտպարան կենդանութեան նորա, եւ երթեալ պաշտէր զմի ոք ի մեծամեծաց ամբարիշտ արքային հոռոմոց՝ բռնաւորին Դիոկղետիանոսի, ուր եւ մայրաքաղաքն էր կոստալատութեան կրանիցն :

Ով առաւել սքանչելեացն մեծագոյն, որդի անաւրէն պաշտուն(այ) [է]ի արքայի, անբարբառի երկրաւորի, ի ձեռն սպանութեան եղև պաշտունեա երկնաւորի արքային, որ Հնադանդեցաւ պաշտել զպաշտելին, որ եւ պաշտէր անդիտութեամբ պաշտելին զպաշտունեայն, բռնութեան անբարբառ արքային, որ եւ ի ձեռն պաշտամամբ պաշտանային թաղաւորեաց ի վերայ տան Հաւր իւրոյ, ուստի զրկեցաւ ի ձեռն պաշտանայի Հաւր իւրոյ, որ նախ սպառազինեալ զմարմնաւոր սպառազինութիւն՝ յազթեալ միամարտութեան քաջութեամբն յազթողին բազմաց, որ եւ ճակատել փութայր ընդ արքային յունաց, եւ անտի ընկալաւ զթաղ արքայութեան իւրոյ Հայրական իշխանութեան, եւ անդրէն սպառազինեալ զսպառազինութիւնն Աստուծոյ, պատերազմեցաւ ընդ պետութիւնս եւ ընդ իշխանութիւնս եւ ընդ այսս շարութեան, որ ի ներքոյ երկնից, եւ յազթելովն զգեցաւ զթագս բարեպաշտութեանն, եւ Հաւասարեցաւ աստուածադարգիւ թագադարձութեան պատուոյն, բարեպաշտ սուրբ եւ մեծին կոտորանդիանոսի արքային Հոռոմոց, եւ որպէս բարեպաշտութեամբ թագով զարդարեցաւ զլուխ նորա, այնպէս եւ յազթելով աներեւոյթ թշնամւոյն սրտակեցաւ Հոգւով իւրով ի ձեռն Հոգեւոր առնս այս եւ Հոգէկիր Հայրապետիս, եւ Հաւասարեցաւ դասուց մարտիրոսաց, որպէս եւ քահանայ վրդալոս այս՝ դասուց տառաքելոցն եւ Հայրապետացն, որք ժողովեցան ի Նիկիայ, յորոյ վերայ Հաստատեցաւ ուղղափառութեան Հաւատն եւ պատուեցաւ Հերեւիտոսաց Հերձուածոցական կրօնն, եւ որպէս խնայելով ի մարմին առնս այս երանելոյ երթալ յաշխարհն յունաց, եւ եղև լեզուն զրահ, սաղաւարտ եւ սուսեր, որովք ապրեցաւ ի նեախ թշնամւոյն, եւ որով Հոգւոյն յազթեալ Հոգեւոր պատերազմաւն բազում Հնարից անմարմին պատերազմին Հակառակամարտին, այնպէս եւ միւսն խնայելովն ի Հասակ մանկութեան իւրոյ եղև զի զպարտութիւն բազկի իւրոյ արարեալ զէն փոխանակ ամենայն զինուց եւ սպառազինութեանց՝ նոյաւ ապրեցաւ ի սուսերաց մարմնաւոր թշնամւոյն, եւ նոյաւ յափշտակեալ զգիմամարտն յերիփարէ իւրմէ, եւ բերեալ կացոյց տաճի արքայի տեառն իւրոյ: Եւ որպէս թաղապարզեալ փան ճանաչելոյ զնա թաղաւոր յունաց յազթելովն, նոյնպէս ընկալաւ զՀայրենի թաղաւորութիւն իւրում, եւ ընդ յազթութիւն մարմնաւոր թշնամւոյն ի ձեռն դուրսութեան մարմնոյ իւրոյ, եւ սրտակեցաւ ի մարմնաւոր արքայէ զմարմնաւոր պրտակն: այնպէս եւ Հոգւոյ զպարտութեամբն յազթեալ Հոգեզէն զիմամարտին՝ ստակեցաւ յանմարմին թաղաւորէն զՀոգեւոր պրտակն:

Հրատ: Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ

(Շար. 1)

